

הקלטות כתחליף לרישומים רפואיים בשבת

ראשי פרקים:

- א. הבעיה ופתרונה
- ב. כתב שאיננו אותיות
- ג. כתב „חריצים“
- ד. האם ההקלטה נחשבת כתיבה? — דעת הפוסקים
- ה. כתב סמוי
- ו. דיבור במיקרופון בשבת מבחינה חשמלית
- ז. הפעלת הרשמקול ב„גרמא“
- ח. מנגנון הלכטכני מתוחכם: „המשכת מצב“
- ט. הסכמות רבניות
- י. סיכום

הבעיה ופתרונה:

הכתיבה בשבת מהווה אחת הבעיות הקשות בחברה הדתית המודרנית. אין להעלות על הדעת גיהול משטרה ללא יומן ודו"ח אירועים; א"א לנהל בית חולים מודרני ללא תרשומת רפואית עגיפה; כיו"ב בתצפיות צבאיות, במכבי אש וכד'. מאידך, קשה להתיר בצורה כוללנית את הכתיבה בשבת בשרותים חיוניים אלו, שכן לרוב אינה אלא פעולת עזר, ותפקידה לסייע לברורים עתידיים בקשר לאירוע או למצב החולה, אך אין הכתיבה מצילה ישירות מפיקוח נפש.

דוגמא קלסית לבעייתיות של כתיבה בשבת — שא"א להתירה מטעמי פיקו"נ — קיימת במרפאה צבאית. על פי ההוראות המרפאה משרתת את החיילים 24 שעות ביממה, 7 ימים בשבוע. כל פניה מחייבת רישום ביומני מרפאה, תרופות וטיפולים. אין לחובש או לרופא סמכות להמנע מרישום, ואף לא לדחות את החולה למוצאי שבת. מאידך, מספר הפניות הקשורות לפיקו"נ זעיר למדי.

במסגרת מחקרים בנושאי רפואה ורבטחון (= צבא ומשטרה) בשבת הוצע במכון „צמת“ — צוותי מדע ותורה למחקר יעוץ ויישום באלון שבות, גוש עציון — להמיר את הכתיבה ברשמקול כאשר ההפעלה החשמלית תערך בדרך אוטומטית או „גרם“ כמפורט להלן. מודלים אחדים נבנו ונוסו בשטח, וניתן לסכם כי לחלק ניכר מגנפת הכתיבה הרפואית בבית חולים או בבית הרופא פתרון זה משביע רצון בהחלט.

נציין עוד כי אפשר „לקרוא“ מן הרשמקול בשבת עצמה, ע"י „גלגול לאחור“ והרצה חוזרת, והכל בדרך השמלית כשרה בהתאם לנסיבות. כמובן שבמוצאי שבת יש צורך להעתיק את המידע לכתיבה רגילה.

ב. כתב שאיננו אותיות

הרמב"ם (שבת פי"א הט"ו) מסכם: „אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד, כגון דיו ושחור וסיקרא וקומוס וקנקנתום וכיו"ב ויכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו כגון עור וקלף נייר ועץ וכיו"ב“.

האם איסור כותב דאורייתא חל גם על רישומים וסימנים שונים שאינם תוי אותיות דוקא?

במשנה שבת ק"ג ע"א שנינו: „הכותב שתי אותיות... בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סימניות, בכל לשון חייב“. ופירש המ"מ (שבת פי"א ה"י) בשם רב האי גאון: שני סימניות שאינן אותיות ידועות בכתב שהן נקראות סימנין בעלמא כגון גונין הפוכים“.

אמנם רש"י במשנה פירש אחרת: „שתי סימניות — אחת בדיו ואחת בסיקרא“, והרמב"ם בפירוש המשנה פירש „סימנים שכותבים בני אדם: א' שיורה על אחד, וב' שיורה על שניים“, ופירש באבני נזר או"ח ר"ט ד' שהרמב"ם ורש"י פליגי על פירוש רה"ג, שכן במתניתין שם „אמר רבי יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו“ וברש"י: „סימן היו עושים בקרשים“ — הרי דת"ק לא מחייב ברושם סימנים שאינן אותיות, והלכה כת"ק. ועיין במג"א ש"מ סק"י שהוכיח מפירוש רה"ג „בשתי סימניות“ דחייב גם ב„כתיבה דקה“ ו„בכתב גלחות“ דלא גרע מסימנים מוסכמים בעלמא, אך באבנ"ו הנ"ל דחאו, שהרי הרמב"ם לא פירש כך במשנה, וזו רק דעתו של ר' יוסי ברושם ות"ק פליגי.

אכן במאירי בסוגין משמע שגם ת"ק מודה לר' יוסי דחייב מה"ת על רישום סימנים בקרשי המשכן אלא דפליגי האם הוי אב או תולדה. ברם לענ"ד אין להסיק כן לדעת הרמב"ם, לחייב על סימנים כלשהם, שכן גם לענין קרשי המשכן פירש בפיהמ"ש דכתבו עליהן אותיות ממש, א' ב' ג' ולענין „רושם“ פירש בפ"א ה"ו: „רושם תולדת כותב הוא. כיצד הרושם רשמים וצורות בכותל ובשאר וכיו"ב“, ואינו ענין כלל לאותיות או לסימונים מוסכמים.

הוי אומר מכיון שבהקלטה ע"ג סרט מגנטי בודאי אין תוי אותיות — הרי מצד זה בלבד יש מקום לומר שאין כאן איסור כתיבה דאורייתא. —

ג. כתב הריצים

בירושלמי שבת פי"ב ה"ד: „הקורע על העור כתבנית כתב חייב. הרושם על העור כתבנית כתב פטור“, ונפסק ברמב"ם פי"א הט"ז. והנה בהל' גירושין (פ"ד ה"ו) פסק הרמב"ם: „המקרע על העור תבנית כתב או שרשם על העור

תבנית כתב הרי זה (גט) כשר". ומאי שנא כתיבת גט משבת? ופירש ב, בית שמואל" (אבן העזר קכה ס"ק ו') שבשבת הרושם פטור מפני שאינו מתקיים על העזר, „אבל בגט אם הוא כתב לפי שעה — כשר". וכך פירש בעל „הסדי דוד" על התוספתא (שבת פ"ב ו') „הטעם ברור דהמקרע הוא דבר המתקיים והרושם הוא דבר שאינו מתקיים".

משמע, איפוא, שאין הכתיבה מוגדרת דוקא במריחת דיו ע"י קולמוס בצורת אותיות, אלא אפילו קורע או הורץ או מטביע אותיות חייב מה"ת אם הכתב מתקיים, ואם אינו מתקיים יש לאסרו מדרבנן ככל כתב שאינו מתקיים.

והנה בשו"ע, שם ס"ה גפסק: „מותר לרשום בציפורן ע"ג הספר כמו שרושמין לסימן שאין זה דבר המתקיים". ופירש בט"ו (סק"ד) דכאן הצטרפו תרתי לטיבותא: שרושם סימן בודד שאינו מצטרף לשנים ועל דבר שאינו מתקיים — ולכן שרי לכתחילה אף שכל גורם בפנ"ע אסור מדרבנן. והוסיף שאם רושם בצפורן אותיות — אסור בדבר שאינו מתקיים, ומשמע שבמתקיים חייב מה"ת וכ"ה במג"א סק"ט בשם הלבוש.

מאידך, בביה"ל הביא את האליהו רבא שפירש „שרושם שריטות בעלמא אינו בכלל כותב כלל ואסור רק מדרבנן ולכן בדבר שאינו מתקיים מותר לגמרי". וכ"כ בערוך השולחן סל"ב.

ובעצם יש להוכיח כן מדקדוק לשון הירושלמי התוספתא והרמב"ם: „הקורע על העזר כתבנית כתב" ומשמע שבקריעת רישומים וסימונים שאינם אותיות — איננה כתיבה דאורייתא.

נמצאו למדים שכתובת „חריצים" והטבעות אסורה מה"ת, ובלבד שתהא בצורת אותיות. ואף מסקנה זו עולה בקנה אחד עם האמור לעיל שללא תוי אותיות אין כתיבה מה"ת, וכך המצב בהקלטת רשמקול, שאין כאן אותיות אלא שינויים מנגטיים שלכל היותר ייחשבו כחריצים ורישומים דרבנן, אם הכתב מתקיים.

ד. האם ההקלטה נחשבת כתיבה? — דעת הפוסקים

בדורותינו נזקקו בעלי הוראה לסוגיא זו: היש בהקלטת רשמקול משום כתיבה?

בעל הבית יצחק (זר"ד ח"ב במפתחות סי' לד) דן בשיטה מיושנת „אם מותר לדבר בשבת למכונת פונוגרף, והוא כלי המחזקת הדיבור ימים רבים?" בתשובתו הוא אוסר „מפני שנתהווה רושם בהשעוה הנמצאת במכונה הזאת והוי ככותב, כמבואר בסימן ש"מ דמוחק שעות שעל הפנקס חייב, והוא הדין בכותב על השעוה". (לפי שנתבאר לעיל דומה שגם ה„בית יצחק" לא התכוון לאיסור דאורייתא, שהרי אין כאן „תבנית כתב", אלא כרושם חריץ בצפורן על דבר המתקיים).

דבריו אמורים בשיטה מיושנת של עשית חריצים בשעוה, מעין תקליט של ימינו. אך בסרט מגנטי ברשמקול אין חריצים נראים לעין, ואין איפוא לדמות לרישומי הפונוגרף.

כך כתב הגר"י זלדנברג בציץ אליעזר (ח"ג סי' מא) לענין מחיקת השם מע"ג סרט מגנטי, "היות ואין כאן כתיבה כ"א רישומים כעין נקבים הנעשים על הסרט לפי חוזק הקול, אבל אין שום רושם או צורת אות". כאסמכתא לדבריו הביא את תשובת המנחת יצחק, לגר"י וייס (ח"ג סי' קב) שדן אף הוא לענין מחיקת השם, "ולא ידע בזה איסור ברור... דליכא אות כלל... ואין כאן כתב" (אמנם לענין מחיקה צידד דימחוק ע"י נכרי משום כבוד ה' ויראתו).

הראשל"צ הגרע"י דן לענין שבת בספרו יחווה דעה (ח"ב סי' נו) ומביא את ה"בית יצחק" שהחמיר ב"פונוגרף", אך הגרע"י מקל שאין זו דרך כתיבה, ומכל שכן שלא מצינו כתיבה כזאת במשכן". להלן שם ציין שאסור לגלות בשבת כתב סתר, עפ"י הירושלמי (שבת יב ד) והפמ"ג (משב"ז ש"מ ז) אך "עכ"פ בנדון הגרמופון נראה שאינו ענין לכותב לחייבו מן התורה". בעל "יסודי ישורון" (הג"ר גדליה פלדר מערכת כותב) סבור שאין ברשמקול כל קשר לכתיבה, "דכפי שנודע לי מפי מומחים ובקיאים בדבר אין אחר ההקלטה שום סימן או רושם על הטייפ". כיו"ב החליט הגר"פ טכורש ב"כתר אפרים" (סי' נ"ב) בדיונו לענין מחיקת השם, "שלא נשאר על הסרט שום שריטה ורושם קו או שקע, לא בצורה ישירה או עקומה, וכשמסתכלים אפי' ראייה חודרת בסרט א"א למצוא איזה סימן לכתיבה, ואם אולי ניכרת איזו נקודה או חריץ זיגוגי הרי בודאי אין להחשיבם לכתב".

מאיך הגר"י בר"ש ב"חלקת יעקב" (ח"ג סי' צ"ח) חושש לענין שבת "דע"י כח החשמל שבכלי זה נקלט הבל פיו על הטאון-באנד, ונעשה שם חלקי אטום וקוים למאות ולאלפים, ואח"כ כשעורכין עוד הפעם יש שם מכשיר חשמלי שאותם קוים וחלקי אטום משמיעים את הקול שנדבר לשם, וזה אסור לעשות בשבת, אי משום כתיבה וכמ"ש בבית יצחק יור"ד ל"א, אי משום שמשתמש בכח החשמל בשבת וזה אסור משום מוליד, או משום גיצוצות".

הסתמכותו העיקרית מצד "כתיבה" היא על איסורו של ה"בית יצחק" ב"פונוגרף השעוה", וכבר הזכרנו שכתבו מגדולי הפוסקים לחלק בין רישום הניכר בשעוה, לבין שינויים בלתי ניכרים בסרט מגנטי.

גם הגר"מ פיינשטיין ב"אגרות משה" (ח"ג סי' לא) אינו מוצא "איסור ברור" למחוק את השם מסרט של "טייפ רעקארדר", "כי אין שם אותיות, אבל אולי אין למחוק שנראה לעלמא כמחיקת השם".

הוי אומר: לדעת רוב משיבי דורנו אין בהקלטות משום כתיבה כלל ועיקר, לא לענין שבת ולא לענין מחיקת השם.

נביא כאן קטעים מתוך שני ספרי "הלכה מעשית" שהופיעו לאחרונה (הפסקים זכו להסכמות מפי פוסקים גדולים ומקובלים) ואשר עוסקים בבעיות דומות:

„לב אברהם“ (ח"ב פכ"א סעיף כ"ז) לענין רישום רפואי בדרך של הקלטה:
„חולה שהוחלט לשחררו מחדר מיון בשבת, אין שום היתר שיהודי יכתוב...
מותר עבור חולה כזה שאין בו סכנה להשתמש ברשמקול הדלוק כל היום
בשבת (כשאין שום אור מהבהב בזמן ההקלטה) לשם רישום פרטים, ואחרי
צאת השבת יכתבם בגליון“.

„דרכי חסד“ לרב א' אבידן (פרק י' סעיף ט"ז) — גבית עדות בשבת על
חלל מלחמה: „כאשר יש חשש שאם לא תוקלט עדות הויהוי — תישכת, כגון
שאינ ביכולת גובי העדות לזכרה, יש להקל ולהקליט בשבת את דברי העדות
ברשמקול הפועל ע"י סוללות (לא על חשמל קוי) שאין בהפעלתו אלא איסור
דרבנן. ולדעת החזו"א זצ"ל שבהפעלת חשמל יש משום מלאכת בונה — אין
להקל אלא יש להפעיל את הרשמקול ע"י גרמא, וע"י גרמא אין הבדל בין
רשמקול הפועל ע"י סוללות לרשמקול המחובר לרשת החשמל“.

ה. כתב פמ"י

בדיוגנו על ההקלטה ברשמקול מבחינת כתיבה נוכל לצרף נקודה נוספת
(אפי"א) אם היו השינויים המגנטיים בסרט „כתבנית כתב“ וכתוי אותיות) שכן
אין ה„אותיות“ הללו ניכרות.

נלע"ד להוכיח שבהגדרת כתיבה בשבת כלול תנאי יסודי: היות הכתב
ניכר לעין אדם.

במשנה בשבת (קד א) נאמר: „כתב בדיו בסם... ובכל דבר שהוא רושם“.
המעייין במשנה יווכח שאין הכוונה במילים אלו להיות הכתב מתקיים, שכן ע"כ
מדובר בסיפא דמתניתין. וראה בגיטין יט ע"א ובהגהת הגליון שם ובהגהת
ר' דוד טבלי שנדפסו בסוף משניות שבת.

כיו"ב ניסח הרמב"ם (יא טו) „אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם
ועומד“ ומשמע שאלו שני תנאים גפרדים: א) דבר הרושם וניכר. ב) דבר
העומד ומתקיים.

ומצאתי להדיא בפתחי תשובה (אעה"ז קכד סק"א) לענין כתיבת גט
„דתרתי בעינן, שיהא מתקיים וניכר“.

ראה גם בתשובת הרב קוק, דעת כהן (סי' קסא עמ' רצד): „כתב שלא
יהא לו דין כתב מצד התורה נחלק לשלשה דרכים: א) אם אינו מתקיים
(ב) שאינו רושם ג) שלא כ"ב אותו אדם רק מאליו נעשה והוא חק תוכות“.

נמצאנו למדים שכתב מוגדר, מעצם מהותו, בהיראות האותיות. כשאינו
ניכר מלכתחילה אין כאן כתיבה כלל ועיקר. לפנינו, איפוא, סיבה נוספת שאין
לחוש להקלטה מצד כתיבה דאורייתא.

ה. דיבור במיקרופון בשבת מבחינה חשמלית

מלבד שאלת ה„כתיבה“ קיימות כמובן בעיות חשמליות הכרוכות בשימוש
ברשמקול בשבת לצרכים חיוניים. להלן ידובר על הפעלת הרשמקול, אך מלבד

זאת יש מקום לדון על עצם הדיבור המשפיע מבחינה חשמלית באמצעות המיקרופון.

בנושא זה נזכיר שני מאמרים בגדון, מהגרש"ז אוירבך (סיני תש"ח) „מיקרופון טלפון ורמקול" ומהגר"ש גורן (מחניים תשי"ח) בקשר לשימוש במיקרופון בחיל הים.

הגרש"א דן במיקרופון פחם שיש בו זרם חשמלי והאדם בדיבורו — ע"י גלי קול — משנה את צפיפות גרגרי הפחם וממילא את הזרם. במאמרו הרחב דן לאסור הדיבור ברמקול משום „משמיע קול" ו„אושא מילתא" (או"ח רנב סעיף ה) אך אינו מוצא חשש בשל שינויי הזרם החשמלי, שהרי אין המדבר סוגר מעגל ולא פותח, ואפילו איננו „מוליד זרם".

והנה איסור „אושא מילתא" הותר במקום פסידא (רמא שם) ופשיטא שצרכי רופא או איש בטחון חיוניים מבחינת ההלכה לפחות כמו „מקום פסידא".

אמנם בהערה בראש המאמר (שנתפרסם שנית בקובץ מאמרים בעניני חשמל בשבת) העיר הגרש"ז שהדברים אמורים רק במיקרופון שאינו מייצר זרם אלא גורם שינויי זרם בלבד.

והנה הגר"ש גורן במאמרו הנ"ל מנתח את סוגי המיקרופונים השונים מבחינת דרגת עדיפות ההלכתית כאשר קיים צורך חיוני להשתמש במיקרופון בשבת. הדיון נערך בהיות הגר"ש גורן הרב הראשי לצה"ל, והוא מלווה בשרטוטים ובהסברים שהומצאו ע"י קצין קשר ראשי בצה"ל. להלן מסקנות הדיון להלכה:

א. ארבעה סוגי יסוד של מיקרופון ישנם: (1 דינמי (2 גביש (3 פחם (4 קונדנסטור. מביניהם הסוג הראשון והשני אינם מקבלים את הזרם לפעולת המיקרופון עצמו ממקור זרם חיצוני אלא זרם גוצר באמצעות תנודות הדיבור על הממברנה. לעומת זאת שני הסוגים האחרונים אינם מייצרים זרם ע"י הדיבור אלא מקבלים אותו ממקור חשמל חיצוני.

ב. לאור האמור בדיון יש להסיק כי הדיבור במיקרופון דינמי ומיקרופון גביש בשבת אסור בהחלט משום הולדת זרם בשבת, ואין זה חשוב כלל אם המכשיר נפתח מע"ש או ע"י שעון אוטומטי, כי האיסור חל על הדיבור במיקרופון מטעם יצירת זרם חדש בשבת ע"י תנודות הדיבור.

ג. כל מלאכה או איסור המבוצעים באמצעות תנודות האויר תוך כדי דיבור או ע"י קול האדם — נחשבים כאילו בוצעו בכוחו או גופו.

ד. הדיבור בשני הסוגים האחרים של המיקרופונים, שהם מיקרופון פחם ומיקרופון קונדנסטור, — אם המערכת פועלת על זרם ישר הבא ממצברים ולא על זרם הבא מגנרטור, כך שאין חשש לגרם הגברת עבודת המנוע של הגנרטור — מותר השימוש לצרכים חיוניים בצה"ל.

ה. סוג מיקרופון הפחם הוא מיושן ואיננו יעיל ביותר, אבל הסוג השני — מיקרופון קונדנסטור — הוא מודרני ויעיל, ומוטב להתקינו מראש כך שיפעל

על זרם ישר ממצברים, שאז יצאנו כמעט מכלל חששות רציניים לאיסור שבת.

ז. הפעלת הרשמקול ב"גרמא"

הפעלה ישירה של הרשמקול אסורה בשבת בשל המיתוגים החשמליים הכרוכים בדבר. ברם גם בנושא זה קיים היתר למקרים חיוניים: הפעלה דעקיפין. ההיתר איננו טוטלי — לכל פעולה רפואית, צבאית או משטרתית — אלא לפי מידת החיוניות למיטב הכרתו של הרופא או איש הבטחון, — אפילו אין פיקוח נפש סביר כרוך בדבר.

שתי אפשרויות הלכטכניות מוצעות לנושא זה ע"י מכון "צמת", שפיתח מנגנונים מתוחכמים למטרות דומות: (1) מנגנון אלקטרוני "גרמא"; (2) מנגנון אלקטרוני "המשכת מצב".

תחילה נפרט את עקרון ה"גרמא" ודברי רקע הלכתיים בקצרה:

קביעה ברורה היא במסכת שבת (קכ ע"ב): „לא תעשה כל מלאכה, עשייה היא דאסור גרמא שרי". המרדכי בשבת סי' שצ"ט בשם ר' יואל כתב שאין להתיר „אלא במקום היוזק דוקא" בשו"ע או"ח סכ"ב נפסק להתיר גרם כיבוי בשעת דליקה, והוסיף הרמ"א: „ובמקום פסידא".

דין זה של היתר גרמא במקום פסידא אמור גם במלאכות דאורייתא ואפי' אם כוונתנו לכך ומתכנן את התוצאה, ולא רק בכיבוי המוגדר כ"מלאכה שאינה צריכה לגופה". כך כתב בעל המשנה ברורה בבאור הלכה שם: „ומשמע בגמ' שאפילו אם מכוון לזה ג"כ שרי כיון דהוא אינו אלא גרמא. וכן מוכח שם בדף קכ דמפיק גרמא שרי מלא תעשה כל מלאכה, עשייה היא דאסור גרמא שרי, ודומיא דעשייה שרינן בגרמא... גרם כיבוי מותר — לאו דוקא כיבוי שהוא מלאכה שאינה צריכה לגופה דאפילו בכל מלאכות הדין כן".

ובעצם כבר כתב כן המאירי בחידושיו לשבת שם: „וכן כתבו קצת המפרשים שאם לא היו לו כלים של מתכת מותר להגין בכלי עץ הקשים אעפ"י שהאור שולט בהם לכוונה לעכב האש מעט שלא יעבור במהירות ושמא בין כך ובין כך יבואו גויים ויצילו מאליהם. ואעפ"י שגורם להבעיר אף אותם — במקום פסידא התירו".

ומצאתי תשובה ברוח זו בשואל ומשיב תנינא סי' ה' בתשובתו למהר"ם שיק: „בכלי שעות שנעשה מחדש... ומדליק מאליו נר העומד מצדו... בזה נראה מה שהאריך מעכ"ת לענין גרם כיבוי דשרי להפוסקים. ולפענ"ד דדוקא כיבוי... אבל גרם הדלקה דהוא מלאכה דאורייתא וצריכה לגופא פשיטא דאסור. אמנם נראה דגם גרם הדלקה נמי שרי, וחילי דידי מהא דאמרו בשבת דף קכ... כנ"ל ברור. שוב נזכרתי שכן הוא בירושלמי פ"ב דשבת ה"א... הרי מבואר דבשבת לא אסרה תורה רק עשייה ממש, אבל כל מה שבא בכוחו שרי, כמ"ש הנמוק", וכפי אשר כתבתי פירושו דאינו רק גרמא אף למ"ד אשו משום חציו. וא"כ נתבאר מזה דלא מיבעיא מע"ש לתקן הכלי שעות ומדליק נר העומד מצדו

מאליו דודאי שרי, אלא אף אם מתקן כלי השעות בשבת והוא מדליק מאליו אח"כ הגר שעומד בצדו — אינו אלא גרמא בעלמא ושרי, ותורה לא אסרה רק עשיה ממש ולא גרמא".

בספר מחזה אברהם או"ח סי' מ"ב ובמפתחות לסי' מ"א העלה סברא כי לענין הבערה אפשר דיש להחמיר גם בגרמא שכן הבערה נאסרה בפסוק מיוחד, "לא תבערו אש", ולא מ, "לא תעשה כל מלאכה" אשר ממנו למדו היתר גרמא. דבריו שם נכתבו בדרך, "אפשר" בעלמא. אך עיין באחיעזר ח"ג סי' ס' שהביאו וכתב עליו ד, "כל זה אינו אלא לפלפולא, אבל להלכה בודאי נראה שאין חילוק בין הבערה לשאר מלאכות".

,,גרמא" בהפעלה חשמלית מוכרת ביותר בקשר לחיבור המתג בשעה ששעון השבת הפסיק את הזרם. גדולי דורנו דנו בדבר ועיקר דבריהם שאין כאן אלא ,גרמא". ראה חלקת יעקב ח"ב סי' מה, יביע אומר ח"ג סי' יא, ציץ אליעזר ח"א סי' כ, שאלי ציון ח"א סי' כג ועוד רבים.

בספר שמירת שבת בהלכתה (מהדורה ראשונה) פרק י"ב פעיף מ"ז פסק: ,בשעה שזרם החשמל מופסק מותר להוציא את התקע מן השקע (או לעשות פעולה דומה במתג) על מנת שהאור לא ידלק עם הפעלת זרם החשמל אלא שיש לעשות זאת כלאחר יד כגון במרפק כדי להמנע בטלטול מוקצה בידיים. ובשעת הצורך מותר אף להכניס את התקע לשקע, וכמובן כלאחר יד וכדלעיל, ע"מ שהאור ידלק עם הפעלת זרם החשמל".

ובהערה נ"ה שם ציין שהדברים נאמרו ,מפי הגרש"ז אוירבך שליט"א וטעמם: ,דעדיף טפי מגרמא דעלמא דלא שרינן רק במקום פסידא, שהרי כעת עוד לא נעשה שום דבר אלא שמכוח פעולתו יצא דבר מה ולכן מותר לצורך שבת ויו"ט".

עפ"י הנחיות הלכתיות אלו פיתחנו ב,צמת" מנגנון ,גרמא" להפעלת רשמקול למטרות רפואיות ובטחוניות שהינן לפחות שוות ערך מבחינה הלכתית ל,פסידא".

מנגנון אלקטרוני קטן ממדים (כגודל קופסת סיגריות) מחובר מבעוד יום לרשמקול. המנגנון ניזון מסוללות הרשמקול וקיימת בו מחזוריות פנימית. מדי דקה (או שתיים כפי שיתוכנן) נערכת בדיקה קצרצרה (פולס). אם הסיטו מתג מיוחד — עדיין לא אירע מאומה מבחינה חשמלית. רק כשתיערך הבדיקה המחזורית הקרובה — הרשמקול יחל לפעול. קיימת הבטחה שלעולם לא תהיה הפעלה מיידית עם הזנת המתג. רופא המסיט את המתג לכוון הפעלה — הריהו עושה פעולה ללא זרם חשמלי עכשוי. הוא רק גורם להפעלה מאוחרת יותר של המכשיר. (הלחיץ המפעיל של הרשמקול נלחץ לפני חיבור הזרם).

גם כשהרשמקול פועל — המחזוריות הפנימית נמשכת. כשמסיטים שוב את המתג לניתוק — עדיין לא מתרחש דבר עד לבוא עת הבדיקה המחזורית הקרובה, ורק אז הרשמקול יחדל להסתובב. גם הניתוק אינו אלא גרמא.

ה. מנגנון אלקטרוני מתוחכם: „המשכת מצב“

במאמר מיוחד (מורשה י', חורף תשל"ו) העלינו „פתרון להפעלה חשמלית חיונית בשבת“ בדרך של „המשכת מצב“. עקרון זה נוצל ב„צמת“ בשורה ארוכה של תיפקודים חשמליים חיוניים בשבת, והוא עדיף על עקרון ה„גרמא“ שכן לפי עקרון זה האדם אפ"י אינו גורם לפעולה כל שהוא. התוצאה מתרחשת מאליה, במחזוריות קבועה, למשך זמן קצר („נצנוץ“) והאדם רק תורם לכך שהפעולה, בעת התרחשותה, לא תבטל אלא תתמשך.

פעולת „המשכת מצב“ מוכרת היא סגירת דלת או חלון בפני הנר שלא יכבה ועי"כ „מאריכים את חיו“ וממשיכים את מצב ההדלקה.

הגרש"ז אירבך שליט"א, במאמר בדבר פתיחת מקרר חשמלי בשבת (קובץ „מוכרת“ לזכר הגרי"א הרצוג זצ"ל אות ג'), התיר לשנות את וסת הטמפרטורה במקרר ע"מ שיקרר „עמוק“ יותר למרות שעיי"כ המנוע יפעל זמן ממושך יותר שכן „בשעה שהוא עושה את מעשהו אינו גורם שום מלאכה זולת המשכת העבודה — לא איכפת לנו כלל במה שגורם להקדים אח"כ את הפעלת המנוע אחר שישבות“.

במאמרנו הנ"ל נסב הדיון סביב „המשכת מצב“ במלאכות שונות כגון: הבערה, כיבוי, צידה, זריעה, רפואה ועוד. כמו כן הוזכר עקרון זה גם לענין שביעית, כלאים ועוד.

מסקנת הדברים בבירור הנ"ל, וכן נראה פשוט מסברא, כי „המשכת מצב“ אינה נחשבת עשייה ואף לא „גרמא“. מבחינה הלכתית יש להעדיף, איפוא, פתרונות הלכטכניים בדרך של „המשכת מצב“.

שיטת „המשכת מצב“ ברשמקול הינה כפולה, הן להפעלה והן לניתוק וכדלהלן:

מנגנון אלקטרוני קטן-ממדים, הניזון מסוללות הרשמקול, מייצר פולסים מחזוריים מדי דקה. בתום כל מחזור הרשמקול מופעל לשניה, בכל מקרה. כשיש צורך להקליט — מסיטים מתג ללא זרם, ובהגיע מועד ההפעלה המחזורית הקרובה — הרשמקול „יתפס“ וימשיך לפעול. ברם, עתה „מתהפכות היוצרות“; מדי דקה, באותה מחזוריות קבועה, הרשמקול יפסיק למשך שניה ושוב ימשיך לפעול וחזור חלילה. כאשר הרופא מסיט שוב את מתג התפעול ללא זרם — עדיין לא מתרחש מאומה, ובהגיע מועד הניתוק המחזורי הקרוב ניתוק זה „יתפס“ ויתמשך.

הצריכה העצמית של המנגנונים האלקטרוניים היא אפסית וזניחה למרות פעולתם במשך כל השבת.

ט. הסכמות רבניות

במסגרת מחקר ב„צמת“ בנושא „המשטה בשבת“ העלינו הצעה זו של המרת רישומים חיונים בהקלטות. להלן קטעים ממספר תשובות שנתקבלו

בכתב, מלבד הסכמות עקרוניות נוספות שהועברו אלינו בע"פ. (לא פרסמנו כאן את שמות הרבנים משום ששאלגום במכתב פרטי ולא הודענום על כוונה לפרסם תשובתם).

1. „מאד רציתי לבסס את דברי תשובתי על מקורות ההלכה כראוי, וזאת הסיבה לעיכוב תשובתי עד היום, אך נבצר הדבר ממני מאפס פנאי, ולכן הגני כותב דעתי בקצרה, אחרי העיון במקורות ההלכה.

יש לברך על ההצעה הבאה לפתור אחת הבעיות הקשות בשמירת שבת במשטרה, אך יש להעדיף לענ"ד את ההצעה השניה המסובכת יותר שכב' קורא לה „המשכת מצב" מהטעם ההלכתי שכב' כתב.

מובן מאליו שאין ההיתר תופס אלא לגבי משטרה או מקרים אחרים דומים, שהם חיוניים לשמירת סדרי החברה התקינים וכד' ושיש בהם בעיקפין משום הצלה ושמירת הנפש, אבל שלא לצרכים אלה הדבר אסור מכמה טעמים, שמא יתקן וכו' או משום עובדין דחול ועוד."

2. „הלואי שתצליחו ויהי ה' עמכם. כבר במלחמת יזה"כ הצעתי הצעה זו למען זיהוי חללים, הי"ד, וכפי ששמעתי קבלו הצעתי זו. גם לגבי בתי חולים הצעתי, אבל טרם הצלחתי..."

3. „...קי"ל דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, אלא דלהצלת רבים דכאנוסים דמו שרי. אולם במה דברים אמורים בחטא חד פעמי של יחיד, אבל ליתן מכשול קל קבוע לרבים בשביל הצלת רבים צ"ע מגלן להתיר?

אמנם גרמא קילא טפי במקום הפסד, ואפי" ש לא במקום הפסד עיין שעה"צ תקי"ד ל"א. אך מצד שני אין זה ברור כ"כ דשעון שבת הוי גרמא ולא אשו משום חיצוני. ומ"מ אם גם התוצאה היא רק באיפור דרבנן נראה דשרי משום הצלת רבים.

כל זה כתבתי להשיב מפני היראה והכבוד, אבל ח"ו לא בגדר הוראה כי אין בי לא הגמרא ולא הסברא הדרושה לישיב בסוד העוסקים ברוז של עולם..."

4. „בתשובה למכתבכם בענין הקלטה בשבת, אין צריך לי ולשכמותי. ידועים הדברים בין גדולי הפוסקים שאין בהקלטה זו משום כתיבה, ולכל היותר יש כאן איסור מוליד מדרבנן, ובודאי שמצוה להמליץ על החלפת הכתיבה בשבת בהקלטה. ובאשר לכתחילה: נראה שכל דבר ששכחתו עלולה לגרום נזק לצבור יש להתיר את הקלטתו בשבת, אעפ"י שהוא אסור דרבנן,

שהרי שברי זכוכית שאינם ראויים למלאכה אסור לטלטלן בשבת, ובמקום שעלולים להזיק מותר לטלטלם כמבואר בסי' ש"ח ס"ו ויעוי"ש שקוץ המונח ברה"ר מותר לטלטלו פחות מד' אמות, ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא משום דבמקום היוקא דרבים לא גזור רבנן שבות. (ודעת הגאונים, הובאה ברשב"א לשבת מב, מותר לעשות אפי' מלאכה דאורייתא במקום היוקא דרבים, אלא שהפוסקים לא פסקו כמותם באיסור דאורייתא, אך באיסור דרבנן אין מי שחולק.)

ועיי"ש ביה"ל שמחלק בין חשש גדול לנוק דרבים לבין חשש קטן, וא"כ צריך לשקול בזהירות איזה סוג דיווחים יחשב לחשש גדול ושיהיה מותר להקליטו בשבת, ואיזה סוג דיווחים יחשב לחשש קטן ויהיה אסור להקליטו."

י. סיכום

1. הקלטה ע"ג רשמקול בשבת איננה מוגדרת ככתיבה של ממש.
2. יש מקום להתיר, לצרכים חיוניים מובהקים (בתחומי רפואה ובטחון) הקלטה בשבת כתחליף לכתיבה רגילה.
3. שימוש בשיטה זו, באותם מקרים מיוחדים, מותרת בסידורים להפעלה החשמלית בשבת: מנגנון „המשכת מצב" (שיטה זו עדיפה) או לפחות מנגנון „גרמא".
4. תנאי נוסף: המיקרופון ברשמקול יהיה מסוג „פחם" או „קונדנסטור".